

KS. WOJCIECH GUZEWICZ
LESZEK MOSZCZYŃSKI

DOI: 10.56898/st.12137

**CZAS OD ZABORÓW DO NIEPODLEGŁOŚCI
W BIOGRAFIACH SUWALSKICH KSIĘŻY
WITOLDA BALUKIEWICZA (1891-1971)
I JULIANA ŁOSIEWSKIEGO (1891-1961)
– CZĘŚĆ 1**

Treść: Wstęp; Tło historyczne; Rodzinne miasto kapłanów – Olita w XIX wieku; W drodze do seminarium duchownego; W murach seminarium sejneńskiego; Zakończenie.

Jeśli zapomnę o nich....

(Adam Mickiewicz – „Dziady” Część III)

Wstęp

Już Polska wymazana jest z listy narodów – dramatycznie pisał Tadeusz Czacki po roku 1795. Tymczasem narodu nie da się unicestwić, póki trwa jego język, kultura i wiara. Po powstaniach, dla administracji rosyjskiej stało się jasne, że pełna inkorporacja terytorium Rzeczypospolitej nie będzie możliwa przy zachowaniu silnego Kościoła katolickiego, kultury i języka. Dlatego za każdy przejaw manifestowania polskości groziło więzienie. Działalność Kościoła była ściśle inwigilowana. Nawet stawianie wyższych

Ks. prof. dr hab. Wojciech Guzewicz – Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie;
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6759-0856>; e-mail: wojciech.guzewicz@uwm.edu.pl

Leszek Moszczyński – emerytowany pracownik naukowy, pochodzi z Wileńszczyzny, mieszka w Warszawie.

krzyży na cmentarzach, w Guberni Suwalskiej podlegało ścisłej regulacji władz carskich¹.

W tym tak trudnym okresie, w roku 1891, na świat przychodzą spokrewnieni ze sobą, Witold Balukiewicz i Julian Łosiewski. Ramy *chronologiczne artykułu* zamyka rok 1921, data zawarcia układu repatriacyjnego między Polską a Rosją Radziecką oraz czas powrotu Juliana Łosiewskiego z niewoli sowieckiej. To dokładnie trzydzieści lat w życiu kapłanów ziemi suwalskiej.

Nasza pamięć o tamtych czasach uległa erozji. Stała się historią odległą i odsuniętą w historiografii na plan dalszy. Odeszli jej uczestnicy i ostatni świadkowie, a najważniejsze źródła pisane z historii ziem północno-wschodnich dawnej Rzeczypospolitej, albo nie zachowały się, albo też pozostają za wschodnią granicą. Kwerendę archiwalną prowadzono w Archiwum Akt Nowych w zespołach Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego oraz Centralnego Komitetu Obywatelskiego w Piotrogradzie, w Archiwum Akt Dawnych, w Wojskowym Biurze Historycznym, w archiwach kościelnych: Archiwum Ordynariatu Połowego i Archiwum Diecezjalnym w Łomży, a także w Archiwach Państwowych w Białymstoku, Łomży i w Suwałkach. Wykorzystano źródła drukowane i publikacje polskie, rosyjskie i białoruskie i angielskie. Zebrany materiał archiwalny pozwolił pokazać jak kształtowała się formacja duchowa dwóch kapłanów, a później jak swą posługą duszpasterską ofiarnie służyli ludziom dzieląc ich cierpienia, trud i niebezpieczeństwa w tragicznych latach I wojny światowej. Przedstawione tu fakty dotyczące pracy kapłanów Suwalszczyzny na terenach Rosji nie są znane i otwierają przed historykami zupełnie nowy obszar badawczy.

Tło historyczne

W celu pełniejszego przedstawienia opisywanych tu wydarzeń, konieczne jest cofnięcie się do czasów przedrozbiorowych. Suwalszczyzna to najdalej na północny-wschód wysunięty kraniec Polski. Umownie obejmuje ona tereny trzech powiatów – suwalskiego, sejneńskiego i augustowskiego. W XIX wieku, kiedy ta etnograficzna nazwa wchodziła w użycie, jej północną i wschodnią granicę wyznaczał środkowy bieg rzeki Niemen. Dziś obszar Suwalszczyzny po stronie polskiej ograniczają od północy i północnego wschodu rzeki Biebrza i Elk, natomiast na Litwie od północy i wscho-

¹ G. Surdokaitė-Vitienė, *Krzyże w Guberni Suwalskiej w XIX wieku. Między tradycją a dyktatem władzy*, „Zarządzenie w kulturze” 2012, vol. 13, nr 3, s. 239-262.

du rzeka Niemen. Głównym miastem polskiej Suwalszczyzny są Suwałki, a litewskiej – Mariampol.

W czasach Rzeczypospolitej Obojga Narodów (łac. *Res Publica Utriusque Nationis*), ziemia suwalska należały do Wielkiego Księstwa Litewskiego, skrótowo nazywanego Litwą i była częścią powiatu grodzieńskiego w województwie trockim. Mieszkali tu Polacy, Litwini, Żydzi, Rosjanie i Niemcy. Spoiwem integrującym tak różne społeczności była właśnie Rzeczypospolita. To ona zapewniała bezpieczeństwo i opiekę swoim obywatelom oraz stabilizację polityczną i gospodarczą. W stanach zagrożenia obywatele, tak Polacy jak i Litwini, odwoływali się do *matki naszej Rzeczypospolitej* czy *Rzeczypospolitej Litewskiej*. Wówczas też dało się usłyszeć nutę fałszującą tę harmonię poprzez delikatne wzmianki o „rozmaitości narodów do jednej Rzeczypospolitej należących”². Później wybrzmiały one głośnym wołaniem o niezależność.

Kraj, pomimo szybkiego dźwigania się z klęsk wojennych z końca XVII i początku XVIII wieku, trawiony anarchią i sporami wewnętrznymi, stał się łatwym łupem sąsiadujących mocarstw Prus, Rosji i Austrii. Upadek Rzeczypospolitej Obojga Narodów w latach 1794-1795 nie przyniósł otrzeźwienia dla rodziny szlacheckiej. Szlachta litewska straciła państwo-ojczyznę, ale zachowała majątki i przywileje. Pod groźbą bagnetów rosyjskich, na jakiś czas, ucichły swary i dysputy polityczne. Warunki życia chłopów litewskich pogorszyły się. Liczba ludzi wolnych zmniejszyła się, bowiem wolny człowiek, po 10 latach zamieszkiwania na jednym miejscu, był uznawany za poddanego.

Nowy podział Suwalszczyzny nastąpił po zwycięskiej wojnie Napoleona z Rosją i Prusami (1806-1807). Część Suwalszczyzny weszła w skład Księstwa Warszawskiego, a jego konstytucja z 1807 r. głosiła „Znosi się niewolę. Wszyscy obywatele są równi przed obliczem prawa”. Społeczność litewska z nadzieją patrzyła na poczynania Napoleona. Szybko przyszło jednak rozczarowanie. Sroga zima złamała potęgę Wielkiej Armii, a w końcu grudnia 1812 r. jej niedobitki opuszczały Litwę. Wrócili Rosjanie, a 1815 r. na mocy postanowień kongresu wiedeńskiego utworzono Królestwo Polskie, w ramach którego departament łomżyński został przemianowany na województwo augustowskie z siedzibą w Suwałkach. W jego skład weszło 5 obwodów: łomżyński, augustowski, kałwaryjski, mariampolski i sejneński.

² A. Grześkowiak-Krwawicz, *Rzeczypospolita – pojęcie i idea w dyskursie politycznym Rzeczypospolitej Obojga Narodów. Rekonesans*, „Odrodzenie i reformacja w Polsce” 56(2012), s. 12.

Ziemie litewskie zagarnięte przez Rosję podlegały stopniowo rusyfikacji, nastąpiła likwidacja Kościoła unickiego i skończyły się pozory przestrzegania swobód obywatelskich.

W listopadzie 1830 r. wybuchło w Królestwie Polskim powstanie przeciwko Rosji. Na wieść o wybuchu powstania, rozpoczęła się organizacja powstania w poszczególnych powiatach Litwy. Działania powstańcze na Litwie wspomagali duchowni w parafiach i ze zgromadzeń zakonnych. W insurekcję, w służbę w wojsku i w oddziałach partyzanckich zaangażowało się co najmniej 350 księży, zakonników i kleryków zarówno w Królestwie Polskim, jak i na Litwie³. W kwietniu 1831 roku powstańcy kontrolowali już prawie cały obszar Litwy i tylko Wilno z Kownem pozostawały w rękach Rosjan. Wkraczające na Litwę korpusy regularnej armii polskiej, odnosiły początkowo sukcesy i dawały nadzieję na ponowne złączenie Litwy z Koroną. Na krótko. Powstanie zostało krwawo stłumione i carat wzmógł represje wobec Litwy.

Kolejną daninę krwi złożyli Polacy i Litwini w powstaniu 1863 roku. Carski generał-gubernator wileński M.N. Murawiew (zwany Wieszatiem) po klęsce powstania przystąpił do bezlitosnej rozprawy z buntownikami. Zaścianki i wsie wspomagające powstańców przejmowano na rzecz państwa, palono je i zorywano ziemię, a mieszkańców wysyłano na Sybir albo też wysiedlano w odległe miejsca. Po stłumieniu powstania styczniowego, rząd rosyjski dokonał w krótkim czasie niemal pełnej unifikacji ustroju administracyjnego Królestwa z Carstwem. Ustawą z dnia 31 grudnia 1866 r. Królestwo zostało podzielone na 10 guberni i 85 powiatów⁴. Gubernia suwalska składała się z siedmiu powiatów: Suwalskiego (15 gmin), Augustowskiego (12 gmin), Sejneńskiego (13 gmin), Kalwaryjskiego (15 gmin), Wyłkowyskiego (12 gmin), Władysławowskiego (11 gmin) i Mariampolskiego (12 gmin). Murawiew zamierzał całkowicie zrusyfikować Litwę, sprowadzając rosyjskich kolonizatorów w tym Żydów, wyróżniających się znajomością języka rosyjskiego. Prześladował Kościół katolicki, a umacniał prawosławie. Taka polityka caratu doprowadziła w konsekwencji do

³ J. Feduszka, *Powstanie listopadowe na Litwie i Żmudzi*, „Teki Komisji Historycznej. 1733-5388” 2004, vol. 1 s. 136.

⁴ *Ustawa o Zarządzie Gubernijalnym i Powiatowym w Guberniach Królestwa Polskiego z dn. 19(31) grudnia 1866*, „Dziennik Praw” 1866, s. 119-303; Mapa: Podziały administracyjne Królestwa Polskiego w roku 1867, mapa nr 6, patrz: W. Trzebiński, *Dokumentacja geograficzna*, Zeszyt nr 4a: *Podziały administracyjne Królestwa Polskiego w okresie 1815-1918*, Warszawa 1956.

głębokich podziałów kulturowych oraz do zintensyfikowania ruchów odrodzenia narodowego. Pojawiły się nielegalnie drukowane, książki, druki a później i czasopisma w języku litewskim.

To właśnie twórcy litewskiego miesięcznika „Aušra”, jako pierwsi, zadeklarowali odcięcie Litwy od kultury polskiej i tradycji unijnych. Postulowali odrębność celów politycznych i kulturowych Litwinów. Konfrontacja polsko-litewska ujawniła się szczególnie ostro na Suwalszczyźnie, gdzie dominowała ludność litewska. W pierwszej kolejności spór dotyczył używania języka polskiego lub litewskiego w nabożeństwach, kazaniach, pieśniach religijnych. Litwini w etnicznych parafiach litewskich dążyli do zastąpienia języka polskiego litewskim, a także do jego wprowadzenia w parafiach mieszanych.

Mnożyły się wzajemne oskarżenia wiernych o polonizację i lituanizację kościołów. Wobec radykalnych stanowisk obu stron, próby osiągnięcia kompromisu, były skazane na niepowodzenie. Wiosną 1909 r. odbył się zjazd duchowieństwa diecezji wileńskiej, mający na celu wypracowanie kompromisu w parafiach polsko-litewskich. Uregulowanie stosunków polecono bezpośrednio proboszczom parafii. Dla zaprowadzenia porządku ustanowiono komisję, złożoną z duchownych obu narodowości. Mimo podejmowania wielu prób, nie udało się osiągnąć trwałego porozumienia.

Wybuch pierwszej wojny światowej sprawił, że spór polsko-litewski na pewien czas został odsunięty na dalszy plan. Działania wojenne rozpoczęte w sierpniu 1914 roku nie dotknęły jeszcze Suwalszczyzny bezpośrednio, choć konflikt zbrojny zaczynał być już wyraźnie odczuwalny. W dniu 21 lipca / 5 sierpnia 1914 roku⁵ car Mikołaj II wydał ukaz, w którym wprowadził stan wojenny na całym terytorium imperium. W prasie lokalnej nie podawano informacji, która strona wygrywa, a która przegrywa. Dopiero wielka ofensywa połączonych armii niemieckiej i austro-węgierskiej oraz przegrane bitwy pod Przasnyszem (trwające z przerwami od listopada 1914 do lipca 1915 r.) wyraźnie przechyliły szalę zwycięstwa na stronę wojsk centralnych. Front szybko przesunął się na wschód i wojska niemieckie zajmowały kolejne miasta: 3/16 sierpnia Ostrołękę, a w nocy z 10/23 na 11/24 sierpnia Łomżę. Wcześniej już w lipcu rozpoczęto pako-
wanie i wywożenie w głąb Rosji urzędów administracji, instytucji i ban-

⁵ W Przywiślańskim Kraju – w zaborze rosyjskim – w dokumentach urzędowych stosowano datowanie podwójne: juliańskie („starego porządku”) i gregoriańskie („nowego porządku”). Po upadku powstań listopadowego i styczniowego – stary styl stawał się stopniowo jedynym obowiązującym urzędowo sposobem datowania.

ków. Do opuszczania domostw i wyjazdów w głąb Rosji zachęcało duchowieństwo prawosławne. Działania te doprowadziły do wielkiego ruchu migracyjnego nazwanego także „bieżeństwem”.

Według danych Wszzechrosyjskiego Związku Miast z czerwca 1916 roku, same tylko zachodnie gubernie opuściło w 1915 r. około 2 mln 750 tys. osób⁶. Razem z wypędzaną ludnością wyjeżdżali także z parafii księży katolicy. Ich losy na wygnaniu są bardzo mało znane⁷. Znacznie więcej wiemy o bieżeństwie ludności prawosławnej dzięki publikacjom Anety Prymak-Oniszk⁸.

Akcja pomocy ludności polskiej stała się celem działalności wielu instytucji, które powstały zaraz po rozpoczęciu wojny. Do najskuteczniejszych organizacji ratunkowych należało Polskie Towarzystwo Pomocy Ofiarom Wojny (PTPOW) i Centralny Komitet Obywatelski guberni Królestwa Polskiego (CKO). PTPOW było zdominowane przez lewicę, a CKO przez endecję. Między komitetami dochodziło do rywalizacji, a nawet otwartych konfliktów. Komitet CKO dbał także o potrzeby religijne wygnańców. Władze rosyjskie, powołały wprawdzie na wniosek administratora archidiecezji mohylewskiej biskupa Jana Cieplaka, księży-kapelanów dla wygnańców, ale zdarzały się przypadki odmowy zatwierdzenia kapłanów zgłaszanych przez Komitet. W akcję ratowniczą angażowali się także księża opuszczający z różnych powodów swoje parafie. Ogólna liczba księży-kapelanów spieszących z pomocą katolikom (głównie Polakom i Litwinom) nie jest znana⁹.

W formacjach polskich okresu I wojny światowej w Polskich Korpusach wojskowych w Rosji, w oddziałach syberyjskich, armii gen. Hallera i dy-

⁶ Według <http://www.bialystok.ap.gov.pl/art,13,w-100-rocznice-ofensywy-niemieckiej-1915-r-i-biezenstwa> (dostęp: 20.02.2020).

⁷ O ewakuacji ludności i księży katolickich z okolic Łomży napisał m.in. W. Jemielity, *Ewakuacja urzędów i ludności do Rosji (1914-1915)*, „Studia Podlaskie” 2009/2010, t. 18, s. 181-188. W zasobach Archiwum Diecezjalnego w Łomży brak jest obszerniejszych wspomnień duchownych z pobytu księży diecezji na wygnaniu w charakterze kapelanów uchodźców.

⁸ Por. A. Prymaka-Oniszk, *Bieżeństwo 1915 Zapomniani uchodźcy*, Wydawnictwo Czarne 2016.

⁹ M. Korzeniowski wskazuje różne szacunkowe liczby księży-kapelanów wysyłanych z ramienia CKO do pomocy wygnańcom (od 98 do 160 osób). Zapewne są to liczby zaniżone, bowiem nie wszyscy kapłani pomagający „bieżeńcom” byli rejestrowani przez organizacje pomocowe. Na zbiorczych listach np. nie ma nazwiska ks. W. Balukiewicza, choć jego służbę jako kapelana opisują różne inne dokumenty. M. Korzeniowski, *Na wygnańczym szlaku*, Lublin 2001, s. 285.

wizji gen. Żeligowskiego, służyło wielu księży kapelanów. Oprócz funkcji duszpasterskich, pełnili oni rolę wychowawców. W ten sposób podnosili poziom moralny wojska, podtrzymywali wśród żołnierzy wiarę w sens podjętej walki i nadzieję na powstanie nowej, wolnej Polski.

Bardzo zasłużonym kapelanem legionowym był ks. kpt. Franciszek Tyczkowski, młodszy kolega i przyjaciel księży Witolda Balukiewicza i Juliana Łosiewskiego z seminarium sejneńskiego¹⁰. Podczas walk wynosił on rannych z pola bitwy do doraźnych punktów opatrunkowych i prowadził dokładną ewidencję poległych i zmarłych w szpitalu. Pełen poświęcenia służył żołnierzom na polu bitwy, ale też pełniąc rolę wychowawcy i spowiednika.

Przebudzili się mało aktywni kapłani katolicycy zamieszkujący Rosję i wespół z księżmi wygnańcami zakładali organizacje kulturalne i oświatowe, czyniąc swoje parafie ogniskami polskiego życia narodowego. Wypada jeszcze wspomnieć, że oprócz formacji polskich ogromna rzesza Polaków była powoływana do armii państw zaborczych. Na prośbę władz wojskowych do armii wysyłano kapłanów, którzy pełnili w różnych formacjach funkcje kapelanów. Później, ci sami kapelani w obozach koncentracyjnych niejednokrotnie jako jeńcy wojenni pomagali swoim współpracownikom w przetrwaniu okropności obozów koncentracyjnych. Nie wszyscy doczekali wolności.

Rodzinne miasto kapłanów – Olita w XIX wieku

Witold Balukiewicz i Julian Łosiewski urodzili się w Olicie¹¹ (dziś Alytus), w powiecie kalwaryjskim Guberni Suwalskiej. W Guberni Suwalskiej historycznie pierwszym ośrodkiem kultury chrześcijańskiej były zamieńskie Troki (z klasztorem benedyktynów z 1405 roku). Parafię Olitską utworzono później w 1524 roku, zaś wzniesiony w 1529 roku drewniany kościół był drugim w kolejności zbudowanym w Guberni Suwalskiej (po

¹⁰ Franciszek Tyczkowski (ur. 10.10.1891 w Meriden, zm. 25.01.1982 w Nowym Jorku), studiował w Seminarium Duchownym w Sejnach (1911-1915), święcenia kapłańskie przyjął w 1917 r., kapelan Wojska Polskiego, Polskich Sił Zbrojnych w ZSRR i Polskich Sił Zbrojnych na Zachodzie. F. Tyczkowski. *Wspomnienia z pierwszej i drugiej wojny światowej w Polsce*, New York 1974.

¹¹ Od 1581 roku Olita była miastem, a w czasach przedrozbiorowych ekonomią królewską. Zachował się szczegółowy opis zabudowań dworskich i spis mieszkańców miasta z 1786 r. Archiwum Akt Dawnych, Akta dotyczące się miasta Olita, vol. 1, 1/191/0/-/4964.

Balwierzyszkach nad Niemnem datowanym na 1522 rok)¹². Pełnił on początkowo funkcję kościoła parafialnego dla obu części miasta, Olita bowiem jest podzielona na dwie części przez rzekę Niemen¹³. Prawobrzeżna Olita (zwana Olitą I) po rozbiórce Polski w 1795 r została włączona do państwa rosyjskiego, a lewobrzeżna (Olita II) znalazła się w granicach pruskich. W 1815 r. Olitę II przyłączono do rosyjskiej guberni augustowskiej (od 1867 r. przemianowanej na suwalską), a Olita I znalazła się w granicach guberni wileńskiej. W ramach represji, ukazem z 1 czerwca 1869 r. miasto przemianowano na osadę wprowadzając administrowanie gminne¹⁴. W 1897 r. lewobrzeżną Olitę zamieszkiwało 2010 osób, z czego 753 Żydów. W prawobrzeżnej Olicie żyło mniej, bo tylko 1435 osób – w tym 481 Żydów. Na przełomie stulecia w Guberni Suwalskiej w powiecie kalwaryjskim, Litwinów było około 77%, w mariampolskim 79%, a sejneńskim około 60%¹⁵.

Podział miasta spowodował pierwsze konflikty w parafii. Mieszkańcy Olity II w styczniu 1873 roku wystąpili do biskupa sejneńskiego z prośbą o interwencję w sprawie opłat od ludności dla kapłana obsługującego część lewobrzeżną Olity. Wskazywali, że w przeszłości ich społeczność pokryła większość kosztów budowy małego kościoła [od autorów: chodzi o kościół św. Aniołów Stróżów zbudowany na miejscu dawnej kaplicy około 1830 r.]

¹² Następnie w Guberni Suwalskiej powstały kolejno kościoły w: Pożajściu (1550), Wierzbołowie (1554), Wisztynicu (1560), Wiesiejach (1562), Przerośli i Filipowie (1572), Augustowie (ok. 1561), Lipsku (1583). *Słownik Geograficzny Królestwa Polskiego i innych ziem Słowiańskich z końca XIX wieku*, http://www.mem.net.pl/stg/sloownik_geograficzny.htm (dostęp: 20.02.2020).

¹³ Stan i wyposażenie kościoła z późniejszego okresu są dobrze znane. W 1820 roku dziekan ks. M. Świątkowski przeprowadził skrupulatną inwentaryzację kościoła i zabudowań przykościelnych, z której wynika, że był to wówczas funkcjonujący kościół z dwoma ołtarzami. z bardzo nadwątloną już konstrukcją. Następną inwentaryzację sporządził ks. dziekan K. Smoleński na przełomie 1868/69 roku. W opisie czytamy „Dorobiono w tym kościele za administracji śp. ks. Ciechanowicza (od autorów: po 1829 r.) jeszcze trzy ołtarze boczne, z których pierwszy od wejścia przez wielkie drzwi kościoła i po lewej stronie znajduje się”. W 1869 roku przeprowadzono porównanie stanu majątku kościelnego z obu inwentaryzacji, a wynik wskazuje, że kościół oprócz remontu wnętrza i dachu zachował fasadę z lat dwudziestych. Archiwum Diecezji Łomżyńskiej (dalej cyt. ADŁ), sygn. 345, k. 91.

¹⁴ *Informacja Komitetu Urządzającego w Królestwie Polskiem*, „Kurier Warszawski”, nr 68, z dnia 17(29) marca 1870 r.

¹⁵ E. Kaczyńska, *Gubernia Suwalska w świetle oficjalnych danych statystycznych w latach 1866-1914*, w: *Studia i materiały do dziejów Suwalszczyzny*, red. J. Antoniewicz, Białystok 1965, s. 259.

i utrzymywała kapłana. Z chwilą gdy administracja rządowa wyasygnowała pensję dla księdza (300 rubli rocznie) parafianie odmówili dalszego wspomagania księdza. Po stronie duchownego stanął miejscowy ks. dziekan kalwaryjski. Biskup sejneński polecił mu jednak by sprawę jeszcze raz dogłębnie zbadał i nadesłać propozycje rozwiązania konfliktu¹⁶.

Konflikt polsko-litewski na tle języka zaognił się w Olicie w 1898 roku. W maju grupa olitskich parafian wystosowała pismo do biskupa diecezji sejneńskiej czyli augustowskiej w sprawie domniemanego zarządzenia biskupiego, o usunięciu języka polskiego ze śpiewów liturgicznych¹⁷. W myśl tego zarządzenia suplikacje¹⁸ śpiewane miały być tylko w języku litewskim. Autorzy listu podejrzewali, jednak, że nie było to zarządzenie diecezjalne, a samowola proboszcza. List zbiegł się w czasie z akceptacją biskupa dla przetłumaczonego na język litewski hymnu „Święty Boże” śpiewanego m.in. w trakcie uroczystości pogrzebowych, mszy za dusze zmarłych, a także w intencji ochrony przed klęskami żywiołowymi. Niektórzy księża litewscy uznali, że wspomniana aprobata dla tekstu jest równoznaczna z nakazem śpiewania suplikacji po litewsku.

Podobne petycje napływały do kurii sejneńskiej także i z innych parafii. W celu wyjaśnienia sytuacji, biskup Antoni Baranowski (*lit.* Antanas Baranauskas) wysłał do wszystkich proboszczów szczegółową ankietę z pytaniami o język w liturgii w kościołach. W odpowiedzi proboszcz Olity ks. M. Migawski stwierdził, że większość parafii mówi po litewsku, w „śpiewach publicznych” używa się języka polskiego, w „modlitwach publicznych” języka litewskiego i polskiego, a nauki prowadzone są po litewsku i po polsku. Językiem liturgicznym była łacina. W punkcie szóstym ankiety wskazał: *Suplikacja śpiewa się zaraz po sumie przed wielkim ołtarzem w języku litewskim i polskim*¹⁹. Bp Baranowski, chociaż sam był Litwinem, zabiegał o pojednanie wiernych narodowości polskiej i litewskiej i polecił w sytuacjach konfliktowych, aby obie nacje miały wyznaczony czas na modły we własnym języku.

W lipcu 1900 roku Litwini z Olity wysyłają petycję do administratora

¹⁶ ADŁ, sygn. 345, Pismo Do Jaśnie Wielmożnego Biskupa Dyecezyi Augustowskiej z 8 stycznia 1873 r z adnotacją biskupa Sejneńskiego z 6 marca 1873 r., k. 104.

¹⁷ Tamże, Pismo Do Jaśnie Wielmożnego Biskupa Dyecezyi Augustowskiej mieszkańców parafii Olita Dekanatu Kalwaryjskiego z 1 maja 1898 r., k. 163.

¹⁸ Suplikacje są to modlitwy – prośby błagalne i pokorne zanoszone wspólnotowo. Znaną suplikacją religijną jest dawna pieśń lamentacyjna: „Święty Boże, Święty Mocny”.

¹⁹ Odpowiedź na ankietę: W parafii Olitskiej, ADŁ, z. II, sygn. 335, k. 9-16.

diecezji. *Litwini z parafii w Alitusie prosimy o możliwość śpiewania po litewsku w swoim kościele. Widzimy że w innych kościołach śpiewają, co nam bardzo się podoba. Dlatego my miejscy Litwini bardzo, bardzo prosimy Biskupa aby zmiłował się nad nami i [odmienił] nasz kościół tak jak kościół naszych sąsiadów / Slabada i Rumboni²⁰. Wiemy że ten Najwyższy Ojciec może to zrobić i nie pogardzi nami biednymi. My zawsze prosiliśmy i będziemy prosić u Boga zdrowia dla Was Biskupie. Całujący wasze stopy my niegodni słudzy²¹ [tłumaczenie z języka litewskiego – L.M i W.G.].* Eskalacja konfliktu polsko-litewskiego nastąpiła po śmierci biskupa Baranowskiego (1902), kiedy to przez kolejnych osiem lat stolica biskupia pozostawała nieobsadzona, a administratorem był ks. prał. Józef Antonowicz.

W drodze do seminarium duchownego

Witold Balukiewicz urodził się 9 sierpnia 1891 r. w rodzinie Jana i Pelagii z domu Macewicz, a Julian Łosiewski 5 września tego roku z ojca Hieronima i Janiny z Żukowskich. Byli dalszymi krewnymi w linii bocznej. Brat ojca Juliana Łosiewskiego – Klemens był mężem Kamili z Macewiczów – rodzonej siostry Pelagii Balukiewicz. W rodzinach Balukiewiczów i Łosiewskich rolę mentora²² pełnił ojciec Pelagii – Mamert Nikodem Klemens Macewicz. Z wykształcenia był farmaceutą (miał aptekę w Olicie), z zamiłowania sadownikiem, a z nadania szlachcicem²³. Jako młodzieniec,

²⁰ Slaboda – prawdopodobnie chodzi o miasto Miroslav (blisko Olity). W źródłach historycznych Miroslav nazywa się dwoma imionami: Miroslav i Slabada. Nazwa miejscowości pochodzi od nazwisk właścicieli gmin i Slavos Miroslavsky. Przez długi czas miasto nosiło nazwę Slabada. Źródło: B. Kviklys, *Mūsų Lietuva: Krašto vietovių istoriniai, geografiniai, etnografiniai bruožai*, Vilnius 1991, t. 3, s. 563-566.

²¹ Miasto Ruboni (blisko Olity) (lit. Rumbonių) znane z zabytkowego kościoła z roku 1795 r. Kościół o architekturze ludowej z elementami klasycyzmu, bez wieży, na planie prostokąta, z sześciokolumnowym portykiem. Kościół przypomina niedużą drewnianą kopię wileńskiej katedry. <https://www.alytusinfo.lt/en/sightseeing-places/st-trinity-s-church-in-rumbony/> (dostęp: 21.02.2020).

²² Petycja w języku litewskim z dn. 17.07.1900 r. Na marginesie adnotacja „zawezwano ks. Mígowskiego do Sejn”. ADŁ, z. II, sygn. 335, k. 142.

²³ Mianem mentora określa się osobę, która dzięki swoim kompetencjom i doświadczeniu jest wzorem do naśladowania. Mentorem jest też człowiek, który poprzez własną pracę i działanie pomaga innym wykorzystać ich własne możliwości.

²³ W rodzinie Macewiczów przechowywana jest kopia potwierdzenia szlachectwa tzw. „wywód” z 1865 roku. Na Litwie w okręgu lidzkim i wileńskim żyły przynajmniej trzy rody szlacheckie noszące nazwisko Macewicz. O „wywody” starali się zwłaszcza ci, którzy zabiegali o karierę w służbie państwowej, ale też i ci których dzieci wysyłane były do

przeżył czasy powstania, a później czasy porozbiorowe z szykanami zaborców w stosunku do szlachty, której zarzucano udział w zrywach wolnościowych. Opuścił swoje rodzinne strony, by osiąść na stałe w Olicie. W Olicie Macewicz był znaną i poważaną osobą, grywał na organach w kościele, zaś żona Gertruda z domu Kozłowska obdarzona pięknym głosem śpiewała w chórze²⁴. To w jej rodzinie urodził się późniejszy rzymsko-katolicki biskup łucko-żytomierski, arcybiskup mohylewski Szymon Marcin Kozłowski²⁵. Rodziny Balukiewiczów jak i Łosiewskich były katolickie, tym niemniej nie angażowały się w parafii po żadnej ze stron konfliktu polsko-litewskiego²⁶. W domach mówiono wyłącznie po polsku. Panował kult Mickiewicza. Mamert Macewicz przepisywał dzieła Mickiewicza na mikroskopijnych karteluszkach pod szkłem powiększającym, które później przekazywano innym do czytania. Był to wówczas masowy ruch, z którego czerpano siłę duchową i inspiracje do codziennej manifestacji swojej polskości. Znamienne, że ks. Witold Balukiewicz później, będąc już proboszczem, miał w zwyczaju umieszczać w swoim gabinecie obraz Mickiewicza tuż pod krzyżem.

Rodzice przywiązywali dużą wagę do wykształcenia dzieci. Szkół na Litwie było mało. Według oficjalnych danych w roku szkolnym 1903/04 w powiecie kalwaryjskim było tylko 16 szkół na około 900 dzieci²⁷. W car-

szkół rosyjskich. Administracja carska po powstaniu 1863 r. w ramach represji utrudniała weryfikację szlachectwa. Następowało stopniowe zaliczanie drobnej szlachty do tzw. „jednodorców” (szlachty bez uprawnień) i do chłopów. Spowodowało to, że znaczna część litewskiej szlachty musiała ponosić większe obciążenia fiskalne. Wywód przynajmniej ojcu umożliwił synowi Mamerta Macewicza – Bronisławowi, Józefowi podjęcie studiów farmacji w Charkowie, a córki nauczał w warunkach domowych. Na podstawie informacji i korespondencji z wnukiem – Klemensem Macewiczem z Opola.

²⁴ Z korespondencji z Klemensem Macewiczem.

²⁵ Urodził się 26 października /5 listopada 1818 r. w rodzinie szlacheckiej w Olicie w pow. trockim na Litwie (gub. wileńska; obecnie lit. Alytus). Był synem Jana i Magdaleny z Lenkiewiczów. Wstąpił do seminarium duchownego w Wilnie w 1839 r. Święcenia kapłańskie otrzymał 23 grudnia 1844 roku w Petersburgu z rąk bpa żmudzkiego Kazimierza Dmochowskiego. W listopadzie 1877 r. Kozłowski otrzymał nominację na rektora Akademii Duchownej w Petersburgu. Prekonizowany przez papieża Leona XIII 15 marca 1883 r. na biskupa diecezji łucko-żytomierskiej i administratora diecezji kamienieckiej. W 1891 roku biskup Kozłowski otrzymał nominację na pasterza największej metropolii na świecie – diecezji mohylewskiej. Zmarł 14/26 listopada 1899 r. <http://www.polskipetersburg.pl/hasla/kozlowski-szymon-marcin>, (dostęp: 20.02.2020).

²⁶ Pod petycjami parafian z Olity nie ma podpisów Macewiczów, Balukiewiczów, Łosiewskich i Kozłowskich.

²⁷ M. Dajnowicz, *Orientacje polityczne ludności polskiej północno-wschodniej części Królestwa Polskiego na przełomie XIX i XX wieku*, Wydawnictwo Uniwersytetu Białostockiego,

skich szkołach ludowych na Litwie uczono po rosyjsku. Dążąc do osłabienia wpływów polskiej kultury, Rosja zaczęła w II połowie XIX w. wspierać narodowy ruch odrodzenia litewskiego. Do szkół ludowych w miejscowościach, w których mieszkała większość Litwinów, stopniowo wprowadzono naukę języka litewskiego. Miejscowa ludność polskojęzyczna, nie akceptując takiej szkoły, poszukiwała innych dróg edukacji dla swoich dzieci²⁸. Bogatsi wysyłali dzieci na naukę do dużych miast lub organizowali naukę w domu. Witold Balukiewicz do lat 10-ciu pobierał naukę w domu rodzicielskim od studenta uniwersytetu o nazwisku Smid²⁹. Nauczanie prywatne było formalnie zabronione. Władze carskie, powołując się na rozporządzenie z 1841 roku, wymierzały rodzicom kary za „tajne nauczanie”. Szczegółowe wytyczne w tej sprawie zawierało rozporządzenie z 2 kwietnia 1892 r., które obowiązywało aż do 1906 r.³⁰ W wieku lat 10 rodzice zapisali Witolda do dwuklasowej szkoły w Olicie, a później uzupełniał on wykształcenie w Wilnie.

Rodzina Łosiewskich nie miała takich możliwości finansowych i Julian najpierw chodził do czteroklasowej szkoły w Olicie, a później uczył się w Wilnie. W Wilnie obaj ukończyli czteroklasowe gimnazjum, a następnie już jako 16 letni chłopcy wyjechali do odległej o 1000 km Moskwy, by uczyć się aptekarskiego zawodu. Tam w aptece pracują i obywają kurs na ucznia aptekarskiego (ros. аптекарский ученик).

Praca w aptece dla uczniów aptekarskich i pomocników była bardzo wyczerpująca. Przed 1905 r. dzień pracy trwał najczęściej 15 godzin z półtorgodzinną przerwą obiadową. Wynagrodzenie zależało od umowy między właścicielem apteki a pracownikiem. Pomocnicy i uczniowie zarabiali nie więcej niż 30 rubli, a aptekarze powyżej 100 rubli rocznie.

W lutym 1905 r. w Warszawie, Towarzystwo „Farmacja”, z powodów ekonomicznych, zorganizowało strajk w aptekach, który zakończył się sukcesem pracowników. Czas pracy uczniów wyznaczono od godziny 9.00 do godziny 19.00 z dwugodzinną przerwą na posiłek, a ponadto uczniowie i pomocnicy uzyskali w zależności od stażu prawo do dwutygodniowego

Białystok 2005, s. 124.

²⁸ O bojkocie szkół mieszanych polsko-litewskich zob. E. Kaczyńska, *Gubernia suwalska w świetle oficjalnych danych statystycznych w latach 1866-1914*, op. cit., s. 313.

²⁹ Z życiorysu W. Balukiewicza napisanego odręcznie w dniu 15 marca 1928 roku w Wiżajnach, ADŁ dokument w teczce personalnej zarejestrowano pod numerem 1578.

³⁰ W. Jemielity, *Szkoły początkowe w powiecie łomżyńskim w latach 1864-1914*, „Studia Łomżyńskie” 1991, nr 3, s. 28.

płatnego urlopu³¹.

Kilka miesięcy później, uczestnicy zjazdu farmaceutów w Moskwie uchwalili, że oni też będą żądać podwyżki płac i wprowadzenia dwuzmianowej pracy. Żądania starano się wymusić strajkami. Władze carskie odpowiedziały rewizjami w przyaptecznych mieszkaniach pracowników. Rozpoczęły się śledztwa, aresztowania i represje.

W marcu 1908 r. W. Balukiewicz i J. Łosiewski złożyli przed komisją uniwersytecką w Moskwie egzaminy z algebry, historii ogólnej, języka francuskiego (J. Łosiewski), greki (W. Balukiewicz), łaciny i z przedmiotów zawodowych, uzyskując tytuł ucznia aptekarskiego³². Trud nauki opłacał się. Od 1874 r. w Rosji obowiązywało prawo powszechnej służby wojskowej, z której byli zwolnieni pomocnicy aptekarscy i uczniowie. Dyplom ucznia aptekarskiego upoważniał także do wstąpienia do seminarium duchownego bez matury z języka rosyjskiego. Matura, dla dzieci niezamożnych rodziców, była w owych czasach nieosiągalnym marzeniem. Zapewne dlatego W. Balukiewicz i J. Łosiewski wybrali najpierw edukację aptekarską, by później trafić do seminarium duchownego.

W murach seminarium sejneńskiego

W dniu 4 lipca 1908 roku obaj kandydaci do stanu kapłańskiego przekroczyli mury seminarium, zgłaszając się z dokumentami do rektora zwanego regensem. Na pierwszy rok seminarium zgłosiło się 28 kandydatów³³. Od kandydatów do seminarium wymagano: pozwolenia rodziców lub opiekunów z zobowiązaniem wnoszenia opłat za naukę, zaświadczenia od własnego proboszcza o postawie moralnej rodziców i kandydata, metryki urodzenia oraz świadectwa ukończenia szkół. Przed egzaminem ustnym pisano wypracowanie na temat wskazany przez regensa. Egzamin ustny zdawano z katechizmu, łaciny, języka polskiego, historii i geografii powszechnej. Gubernatorowi suwalskiemu przysługiwało prawo opiniowania kandydatów. Zdarzały się przypadki odmowy akceptacji zgłoszonej kandydatury semina-

³¹ H. Kromczyńska, *Pomocniczy personel fachowy aptek na ziemiach polskich do 1989 r.*, Katedra i Zakład Historii Nauk Medycznych Uniwersytetu Medycznego im. Karola Marcinkowskiego w Poznaniu, Poznań 2011, s. 52 [rozprawa doktorska].

³² W. Balukiewicz uzyskał świadectwo ucznia 6 marca 1908, a J. Łosiewski 13 marca 1908 roku. ADŁ, z teczek personalnych kapłanów – życiorysy.

³³ Liczbę 28 kleryków podano na podstawie listy zapisanych na I rok. Niektóre nazwiska z list zostały jednak odręcznie skreślone. ADŁ, Teczka 110, strona nienumerowana.

rzysty³⁴. Zatwierdzenia kandydata do seminarium ze strony władz carskich (zgoda z ros. Департамента Духовных Дел Иностранных Исповеданий) przychodziły najczęściej po Bożym Narodzeniu, co oznaczało, że ci co nie uzyskiwali akceptacji, tracili rok nauki. Tak było na przykład z kolegami kursowymi Stanisławem Szymunajtisem (Litwinem) i Antonim Wasilewskim (Polakiem). Gubernator Suwalski, pismem z 30 stycznia 1909 r., powołując się na uchybienia formalne odmówił przyjęcia obu kandydatów do seminarium. Zostali oni wykreśleni z listy seminarzystów. Alumni wnosili co pół roku opłaty za pobyt w seminarium w kwocie: 103 rubli na I roku, na drugim – 90 rubli, na III roku – 75 rubli, na IV roku – 65 rubli, a za V rok już tylko 55 rubli srebrem. Dla rodzin Balukiewiczów i Łosiewskich były to znaczne sumy, jako że ich rodzice byli rolnikami.

Balukiewicz i Łosiewski rozpoczęli zajęcia w seminarium w dniu 15 września 1908 roku.

Najpierw odbyły się jednodniowe rekolekcje, później był czas na załatwienie ostatnich niezbędnych zakupów i w dniu 18 września, po uroczystej mszy świętej odprawionej przez regensa, wszystkim alumnom został odczytany regulamin seminarium zapisany w broszurze „Reguła czyli zbiór przepisów w Sejneńskim Seminarjum Dyecezyalnym obowiązujących”³⁵. Rytm dnia wyznaczała modlitwa i nauka. Obowiązywał niemal wojskowy rygor. Wyznaczony kleryk (zwany kampanatorem) dziewięciokrotnym uderzeniem w dzwonek oznajmiał czas pobudki i spoczynku. Na pacierze wieczorne i na lekcje dzwonił trzy razy, na Msze św. czytaną, na silentium, na spowiedź jednego kursu – jeden raz, na Mszę św. śpiewaną, na spowiedź ogólną – 2 razy, na obiad i kolację – 6 razy, a na spacer 5 razy.

Klerycy wstawali o godzinie 5⁰⁰ (w niedziele adwentowe o 4³⁰), czas od 5³⁰ przeznaczony był na modlitwy poranne i rozmyślenia, o 6⁰⁰ rozpoczynała się Msza święta, a po niej do 7¹⁵ jedzono śniadanie. Kwadrans przed godziną 8⁰⁰ seminarzyści udawali się na obowiązkowy spacer. Zajęcia przedpołudniowe trwały od 8⁰⁰ do 12. W południe po *Angelus Domini* od 12¹⁵ do 13 jedzono *prandium*, czyli wczesny obiad, natomiast między godz. 18¹⁵ – 19⁰⁰ kolację. Popołudniowe zajęcia trwały od 14³⁰ do 16³⁰, a po krótkim spacerze czas do 18¹⁵ przeznaczony był na naukę własną. Na rekreację i nawiedzenie kaplicy z Najświętszym Sakramentem wyznaczony był czas od 13⁰⁰ do

³⁴ Pismo Suwalskiego Gubernatora z 30 stycznia 1909 r, nr 1172, ADŁ, sygn. 110, s. 214.

³⁵ *Reguła czyli zbiór przepisów w Sejneńskim Seminarjum Dyecezyalnym obowiązujących*, Sejny 1908 [druk Łaukajtysa], w archiwum prywatnym ks. prof. W. Jemielitego (Łomża). Autorzy dziękują prof. W. Jemielitemu za wypożyczenie oryginału.

14⁰⁰ i po południu od 19⁰⁰ do 19³⁰. O 21⁰⁰ klerycy udawali się na spoczynek. W niedzielę i święta nie było nauki, ale do obowiązków seminarzystów należało uczestnictwo w mszy świętej, nieszporach, godzinkach, modlitwach różańcowych. Na odpoczynek pozostawały niewiele czasu.

W seminarium obowiązywała klauzura. Dla obcych osób, nie wyłączając księży spoza gremium seminaryjnego, wstęp był zabroniony. Gości i interesantów wolno było alumnom przyjmować w pokoju, zwanym mównicą, i tylko za wiedzą władz. Wejścia do seminarium pilnował portier Litwin o nazwisku Miksas. Miał on swój udział w przemycaaniu na teren seminarium nielegalnej narodowej prasy litewskiej.

W 1908 wicerektor ks. Romuald Jałbrzykowski przeprowadził gruntowny remont klasztoru poddominikańskiego, gdzie mieściło się seminarium duchowne, co bardzo poprawiło warunki bytowe alumnow. *Personel kuchenny, nazywany sztabem seminarium, był prawie w całości litewski. Z powodu bardzo słabego odżywiania rzadko kto stąd wychodził ze zdrowym żołądkiem*³⁶.

Studia w seminarium sejneńskim trwały sześć lat i obejmowały dwa kursy przygotowawcze, jeden filozoficzny i trzy teologiczne. Pierwszy kurs przygotowawczy pozwalał uzupełnić luki wykształcenia ogólnego i przygotować do słuchania filozofii, a później teologii. Na kursach przygotowawczych wykładane były takie przedmioty jak: historia biblijna, wstęp szczegółowy do Pisma Świętego, nauki przyrodnicze, historia powszechna, geografia, logika, obrzędy, śpiewy kościelne, język polski i litewski, język rosyjski z literaturą i historia Rosji. Łącznie na pierwszym kursie było 28 godzin zajęć tygodniowo. Nie wszyscy klerycy byli w stanie sprostać wymogom dydaktycznym już na pierwszym kursie. Liczba seminarzystów w trakcie nauki zmniejszała się. Niektórzy rezygnowali sami z uwagi na choroby, trudności w nauce lub niechęć do podporządkowania się twardej regule życia seminaryjnego.

Po roku nauki w seminarium w 1909 roku wykonano wspólne zdjęcie tzw. tableau wszystkich alumnow³⁷. Porównując listę kandydatów do seminarium z nazwiskami zamieszczonymi na tableau, można ustalić, że spośród przyjętych kontynuowało naukę: 10 Polaków: Witold Balukiewicz, Piotr Brzowska, Stanisław Dąbrowski, Marian Jendruszak, Antoni Leśniewski, Stanisław

³⁶ Ze wspomnień Mykolasa Krupavičiusa, *Sejneńskie Seminarium. Seminarium Duchowne w Sejnach we wspomnieniach litewskich kleryków*, „Almanach Sejneński” 2012, t. 5, s. 72.

³⁷ K. Bagiński, *Tableau. Historia jednego zdjęcia – część IV*,

^hhttp://www.knyszyn.pl/asp/de_start.asp?typ=13&sub=6&menu=75&dzialy=75&akcja=artykul&artykul=3207 (dostęp: 24.02.2020).

Łapiński, Julian Łosiewski, Aleksander Srzednicki, Władysław Szepietowski, Józef Roszkowski, 10 Litwinów o nazwiskach (J. Baltrusaitis, L. Žienius, J. Romanauskas, P. Garmus, B. Pelkertas, J. Smulktyš, J. Česaitis, P. Karalius, M. Krupavičius, J. Juraitis) i Białorusin – W. Nasuta³⁸, łącznie 21 alumnów.

W sejneńskim seminarium duchownym do połowy XIX wieku przeważali licznie Polacy, a w drugiej połowie XIX i na początku XX wieku Litwini. Liderzy ruchu litewskiego czując swą siłę, przynosili w mury uczelni hasła odrodzenia narodowego i potrzeby obrachunku z przeszłością. Seminarium staje się bastionem litewkości i „gniazdem intryg”. Nieznany autor artykułu z 1912 r o stosunkach polsko-litewskich, tak pisał o religijności ludu na Litwie: *Lud litewski od wieków jest bardzo pobożny, marzeniem każdej zamożniejszej rodziny włościańskiej jest posiadanie w łonie swoim księdza. Idzie więc młodzież włościańska do seminariów z powołaniem lub bez powołania i z tych ostatnich wytwarza się w ostatnich czasach ów zastęp księży szowinistów, zapamiętałych propagatorów litewkości w kościele z krzywdą dusz ludzkich i stosunków bratnich fanatyków*³⁹.

Klerycy litewscy w sporze narodowościowym byli aktywniejsi i bardziej agresywni. Chociaż było to niedozwolone⁴⁰, przemycali do seminarium czasopisma litewskie i wstępowali do tajnych organizacji narodowo-

³⁸ Liczba przyjętych w 1908 r. alumnów do Seminarium Duchownego w Sejnach nie jest do końca znana. M. Krupavičius we wspomnieniach twierdzi, że w 1908 r przyjęto 24 kleryków. M. Krupavičiusa, *Sejneńskie Seminarium. Seminarium Duchowne w Sejnach we wspomnieniach litewskich kleryków*, op. cit., s. 65.

³⁹ natomiast Schematyzm Diecezji Augustowsko Sejneńskiej (*Elenchus cleri saecularis ac regularis dioecesis seinensis seu augustoviensis pro anno domini 1909*) wskazuje, że na I kurs przyjęto 23 osoby. Na dostępnym egzemplarzu <https://dlibra.kul.pl/dlibra/publication/16002/edition/15316/content> (dostęp: 20.02.2020) skreślono odręcznie dwa nazwiska. Ustalenie narodowości alumnów także nie jest już łatwe, bowiem listy sporządzano cyrylicą, czasami z błędami wynikającymi z fonetycznego zapisu brzmienia nazwisk. Alumni zgłaszali swoją narodowość i jest to główna przesłanka do ustalenia liczby Polaków i Litwinów zapisanych na I rok studiów.

³⁹ *Sprawa odrodzenia narodowego Litwy w związku ze sprawą wyzwolenia narodowego Polski*, „Świat Słowiański” 7(1912), t. 1, nr 88, s. 289-293; zobacz też: *W kręgu sporów polsko-litewskich na przełomie XIX i XX wieku*, wybór materiałów, t. III, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2011, s. 180.

⁴⁰ W paragrafie 32 Regulaminu Seminarium Sejneńskiego zawarto ostrzeżenie: „Nie wolno alumnom bez wiedzy Władzy Seminaryjnej prenumerować i czytać żadnego czasopisma pod karą wydalenia z Seminarium (Enc. Pius X z 28 VII 1906 r.) Uwaga 1. Wszelkie książki, czasopisma, broszury, których treść zarażona jest trucizną bezbożności lub jadem nienawiści rasowej, narodowościowej oraz stanowej, pod żadnym warunkiem nie mogą być dopuszczone do Seminarium jako niezgodne z duchem Chrystusowym, Delikwenci będą wydalani z Seminarium” (oryginalna pisownia), patrz: *Reguła*.

ściowych. Bardziej zaciętrzewionych kler9ków wyrzucano z seminarium. W tych dramatycznych okolicznościach rektor zwykł zadawać retoryczne pytanie: *Co dla Pana jest ważniejsze Litwa czy Bóg?*

Prymusem wśród alumnów, którzy w 1908 roku wstąpili do seminarium, był Aleksander Srzednicki⁴¹. Na piątym kursie w roku szkolnym 1912/13, na liście ocen z wszystkich przedmiotów (24 oceny) miał on piątki z wyjątkiem dwóch ocen dostatecznych ze śpiewu.

Drugą lokatę zajmował Stanisław Dąbrowski, a trzecią Witold Balukiewicz (15 ocen bardzo dobrych, 8 dobrych i jedną ocenę dostateczną z historii). Julian Łosiewski także oceniany był dobrze (10 ocen bardzo dobrych, 10 dobrych i 4 dostateczne)⁴². W seminarium panowała rywalizacja w nauce między alumnami, ale też między Litwinami a Polakami. Najlepsi studenci byli zwalniani z opłat, a prymusi z egzaminów.

Prawo kanoniczne wymagało, aby alumn przed święczeniami miał ukończone 23 lata. Stąd starszy wiekiem Aleksander Srzednicki został wyświęcony już w 1913 roku, zaś W. Balukiewicz i J. Łosiewski czekali na święcenia do 1914 roku. Diakon Witold Balukiewicz przyjął święcenia kapłańskie 10 maja 1914 r. zaś diakon Julian Łosiewski 14 czerwca 1914 roku, obaj prawdopodobnie z rąk biskupa Antoniego Karasia⁴³.

Zakończenie

Diecezja sejneńska czyli augustowska w 1914 roku liczyła około 690 tysięcy wiernych i obsługiwało ją 354 księży diecezjalnych. Wielu z nich było wychowankami seminarium diecezjalnego w Sejnach. Seminarium odegrało ważną rolę kształcąc przyszłą inteligencję polską i litewską. Ten aspekt mocno akcentują publikacje litewskie. Mniej mówi się o polskich kapłanach koń-

⁴¹ Ks. Aleksander Srzednicki (ur. 1890 r., zm. 1982 r.) – bliski przyjaciel ks. Balukiewicza. W dokumentach spotyka się zapis fonetyczny Srednicki lub Średnicki. Uczył się w seminarium duchownym w Sejnach, w Akademii Duchownej w Petersburgu i w Uniwersytecie Warszawskim. Był kapelanem rez. 1.VI.1919, a w latach 1922-1939 kanclerzem kurii diecezjalnej w Łomży i profesorem w seminarium duchownym. Zmarł w Ostrowi Mazowieckiej.

⁴² . ADŁ, sygn. 110, *Indicium de moribus ac progressu in studiis Alumnorum Seminarium Dioecesei Seinensis I et II semestri anni scholaris 1912/1913* – załącznik nienumerowany.

⁴³ Antoni Karaś lit. Antanas Karosas (ur. 27.01.1856 w Oniszkis, zm. 7.07.1947) – duchowny rzymskokatolicki, biskup pomocniczy łucki i żytomierski w latach 1907-1910, biskup diecezjalny sejneński w latach 1910-1925, biskup diecezjalny Wyłkowyszek w latach 1926-1947.

czących seminarium, a niektóre opinie o postawie władz seminarium i polskich kolegach z seminarium są wręcz krzywdzące. Artykuł stanowi przyczynek do zrozumienia trudnej historii Suwalszczyzny, zaś droga do kapłaństwa księży Balukiewicza i Łosiewskiego jest jej dobrą egzemplifikacją.

Streszczenie

W pierwszej części artykułu, po krótkim wstępie przedstawiono w syntetycznym skrócie przebieg wydarzeń rozgrywających się na terytorium Rzeczypospolitej Obojga Narodów, a później na terenie Guberni Suwalskiej w latach od 1874 do 1914 r. Zarysowano historię Olity (lit. Alytus) rodzinnego miasta Witolda Balukiewicza i Juliana Łosiewskiego, okres ich nauki w szkołach i późniejszej pracy w aptece w Moskwie. Tę część pracy kończy rozdział poświęcony nauce w seminarium sejneńskim zakończonej święceniami kapłańskimi. W tle pokazano rodzący się konflikt polsko-litewskie związany z używaniem języka ojczystego w kościele i w seminarium duchownym.

Słowa kluczowe: *Witold Balukiewicz, Julian Łosiewski*

Time from partitions to independence in the biographies of Suwałki priests Witold Balukiewicz (1891-1971) and Julian Łosiewski (1891-1961) – part 1

Summary

In the first part of the article, after a brief introduction the events taking place in the Polish-Lithuanian Commonwealth and later in the Suwałki Governorate from 1874 to 1915 are shown. The story of Olita (lit. Alytus), the hometown of Witold Balukiewicz and Julian Łosiewski, is outlined as well as their education in schools and later work in a pharmacy in Moscow. This part ends with a chapter devoted to their teaching at the Sejny Seminary, ending with the priestly ordination. In the background, the emerging Polish-Lithuanian conflict can be seen, related to the use of mother tongue in the church and the seminary.

Key words: *Witold Balukiewicz, Julian Łosiewski*

Bibliografia

Archiwa:

- Archiwum Akt Dawnych, Akta dotyczące się miasta Olita, vol. 1, 1/191/0/-/4964.
Archiwum Diecezji Łomżyńskiej, Teczka 110.
Archiwum Diecezji Łomżyńskiej, Teczka 345.
Archiwum Diecezji Łomżyńskiej, Teczka personalna ks. Juliana Łosiewskiego.
Archiwum Diecezji Łomżyńskiej, Teczka personalna ks. Witolda Balukiewicza.
Archiwum Prywatne ks. Witolda Jemielitego w Łomży, *Reguła czyli zbiór przepisów w Sejneńskim Seminarjum Dyecezyalnym obowiązujących*, Sejny 1908 [druk Łaukajtysa].

Źródła drukowane:

- Ustawa o Zarządzie Gubernijalnym i Powiatowym w Guberniach Królestwa Polskiego z dn. 19(31) grudnia 1866*, „Dziennik Praw” 1866, s. 119-303.
Trzebiński W., *Dokumentacja geograficzna, Zeszyt nr 4a: Podziały administracyjne Królestwa Polskiego w okresie 1815-1918*, Warszawa 1956.
Informacja Komitetu Urządzającego w Królestwie Polskiem, „Kurier Warszawski”, nr 68, z dnia 17(29) marca 1870 r.
Elenchus cleri saecularis ac regularis dioecesis seinensis seu augustoviensis pro anno domini 1909, Sejny 1909.
W kręgu sporów polsko-litewskich na przełomie XIX i XX wieku, wybór materiałów, t. III, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2011.

Literatura:

- Dajnowicz M., *Orientacje polityczne ludności polskiej północno-wschodniej części Królestwa Polskiego na przełomie XIX i XX wieku*, Wydawnictwo Uniwersytetu Białostockiego, Białystok 2005.
Feduszka J., *Powstanie listopadowe na Litwie i Żmudzi*, „Teki Komisji Historycznej. 1733-5388” 2004, vol. 1 s. 110-160.
Grześkowiak-Krwawicz A., *Rzeczpospolita – pojęcie i idea w dyskursie politycznym Rzeczypospolitej Obojga Narodów. Rekonesans*, „Odrodzenie i reformacja w Polsce” 56(2012), s. 5-35.
Guzewicz W., *Duszpasterstwo wojskowe na terenie diecezji łomżyńskiej*

w latach 1918-1939, „Roczniki Teologiczne”, 48(2001), z. 4, s. 163-178.

Guzewicz W., *Stowarzyszenie Robotników Chrześcijańskich na terenach północno-wschodniej Polski*, „Studia Elckie”, 8(2006), s. 113-122.

Guzewicz W., *Związek Katolicki w diecezji sejneńskiej czyli augustowskiej*, „Studia Elckie”, 12(2010), s. 129-157.

Jemielity W., *Duchowieństwo katolickie w szkolnictwie elementarnym królestwa polskiego*, „Studia Podlaskie” 2001, t. 11, s. 51-72.

Jemielity W., *Ewakuacja urzędów i ludności do Rosji (1914-1915)*, „Studia Podlaskie” 2009/2010, t. 18, s. 181-188.

Jemielity W., *Szkoły początkowe w powiecie łomżyńskim w latach 1864-1914*, „Studia Łomżyńskie” 1991, nr 3, s. 7-32.

Kaczyńska E., *Gubernia Suwalska w świetle oficjalnych danych statystycznych w latach 1866-1914*, w: *Studia i materiały do dziejów Suwalszczyzny*, red. J. Antoniewicz, Białystok 1965, s. 283-318.

Korzeniowski M., *Na wygnańskim szlaku*, Lublin 2001.

Kromczyńska H., *Pomocniczy personel fachowy aptek na ziemiach polskich do 1989 r.*, Poznań 2011 [praca doktorska].

Kviklys B., *Mūsų Lietuva: Krašto vietovių istoriniai, geografiniai, etnografiniai bruožai*, Vilnius 1991, t. 3, s. 563-566.

Prymaka-Oniszak A., *Bieżeństwo 1915 Zapomniani uchodźcy*, Wydawnictwo Czarne 2016.

Sprawa odrodzenia narodowego Litwy w związku ze sprawą wyzwolenia narodowego Polski, „Świat Słowiański” 7(1912), t. 1, nr 88, s. 289-293.

Surdokaitė-Vitienė G., *Krzyże w Guberni Suwalskiej w XIX wieku. Między tradycją a dyktatem władzy*, „Zarządzenie w kulturze” 2012, vol. 13, nr 3, s. 239-262.

Tyczkowski F., *Wspomnienia z pierwszej i drugiej wojny światowej w Polsce*, New York 1974.

Internet:

Bagiński K., *Tableau. Historia jednego zdjęcia – część IV*, http://www.knyszyn.pl/asp/de_start.asp?typ=13&sub=6&menu=75&dzialy=75&akcja=artykul&artykul=3207 (dostęp: 24.02.2020).

Słownik Geograficzny Królestwa Polskiego i innych ziem Słowiańskich z końca XIX wieku, http://www.mem.net.pl/stg/slownik_geograficzny.htm (dostęp: 20.02.2020).